

PROCESSOS DE PATRIMONIALITZACIÓ, IDEOLOGIA I PODER. UN EXEMPLE DE L'ALT URGELL*

Resum

La patrimonialització és un mecanisme que genera valor mitjançant la referència al passat (Kirshenblatt-Gimblett). Aquest és un mecanisme important de creació de nous recursos per a una economia terciària, que ha d'atraure consumidors. La selecció d'elements convertits en obsolets per diverses crisis, escassos i singulars, és el punt de partida del procés de patrimonialització, que implica també l'exposició i la *performance*. Els interessos dels consumidors forans poden ser percebuts de vegades com a oposats als productors locals. Els processos de patrimonialització cultural i natural estan relacionats amb la crisi de sistemes productius i la seva substitució per una economia terciària, els processos de descentralització administrativopolítica, i els fons europeus.

La noció de patrimonialització es pot relacionar amb les de «tradició selectiva» i «producció de localitat» (Appadurai). Mitjançant les estratègies «tradició selectiva» i «patrimonialització» es redefeixen les identitats de llocs i poblacions i es promouen processos de re-territorialització.

Una ideologia de retorn a un estat anterior —recuperar, retrocedir, reviure, reintroduir, etc.—, concebut com a primigeni, inspira i legitima les accions de patrimonialització de la cultura i de la naturalesa.

Em centraré en un cas específic, el procés de patrimonialització de les trementinaires de la vall de la Vansa (l'Alt Urgell) i mostraré la complexitat del procés de patrimonialització i *performance* en termes d'actors, iniciatives, llocs, relacions entre forans i locals i entre autoritats i població local. Les trementinaires eren dones de cases baixes, venedores d'herbes i remeis durant l'hivern per tot Catalunya. La seva activitat, vital per a l'economia domèstica, tenia poc prestigi social. La seva desaparició les va convertir en un recurs en un nou context. La patrimonialització de les trementinaires no és un fenomen aïllat i, per tant, l'emmarcaré en un procés més general que afecta molts altres elements i adopta formes diverses.

Paraules clau: patrimonialització, ideologia, poder, etnografia Pirineu català.

Joan Frigolé
Reixach
Universitat de
Barcelona

* Recerca finançada pel MEC i FEDER, referència SEJ 2004-07593/SOCI

Abstract

The heritage recognition is a mechanism which generates value through reference to the past (Kirshenblatt-Gimblett). This is an important mechanism of creation of new resources for a tertiary economy, which has to attract consumers. The selection of elements converted to obsolete by several crises, scarce and singular, is the starting point of the process of heritage recognition, which also implies the exposure performance. The interests of the foreign consumers may sometimes be perceived as opposite to the local producers. The processes of cultural and natural heritage are related to the crisis of productive systems and its substitution by tertiary economy, the processes of administrative-political decentralization, and European funds.

The notion of heritage recognition may be related to those of «selective tradition» and «production of the town» (Appadurai). Through the strategies «selective tradition» and «heritage recognition» some identities of places and towns are redefined and processes of re-territorialization are promoted.

An ideology of return to a former state —recuperating, going back, reliving, re-introducing, etc.— conceived as primitive, inspires and legitimates the actions of heritage recognition of culture and nature.

I will focus on a specific case, the process of heritage recognition of the *trementinaires* from the Vansa valley (l'Alt Urgell) and I will show the complexity of the process of heritage recognition and performance in terms of actors, initiatives, places, relationship between foreigners and locals and between authorities and local population. *Trementinaires* were women from poor families, who sold herbs and remedies during the winter all over Catalonia. Their activity, essential for the domestic economy, had very little social prestige. Their disappearance converted them into a resource in a new context. The recognition of the *trementinaires* is not an isolated phenomenon and, therefore, I will place it in a more general process which affects many other elements and adopts different forms.

Keywords: heritage recognition, ideology, power, Catalan Pyrenees ethnography.

Presentació del tema

Patrimonialització és un terme que es refereix al procés de producció de patrimoni cultural o natural. La patrimonialització es compon de representacions i de pràctiques que conformen estratègies i ideologies. El procés de patrimonialització que presentaré remodela un territori rural amb una imatge de rusticitat i de naturalesa silvestre i salvatge. Per a qui aquesta remodelació? Per a consumidors urbans, entre d'altres per als qui Bromberger presenta com a «petits i grans aventurers àvids d'èxits personals i corporals en un marc natural».

Per aquest autor, «la performance, el cos i la naturalesa són tres dels elements majors del diseg contemporani». (1998, 17)

Ideologia és un terme que es refereix al conjunt de símbols, metàfores i imatges que proporcionen significat i legitimitat al procés de patrimonialització en el seu conjunt, i també a cadascuna de les pràctiques. La patrimonialització trasllada elements del passat cap al present, però la ideologia que l'acompanya, ben al contrari, representa aquest moviment com de retorn al passat, de recuperació de la condició original d'objectes i coses. La conservació de la cultura i de la naturalesa es concep sovint en termes de la reparació dels impactes i de l'eliminació de les modificacions que el pas del temps hi ha anat ocasionant, amb l'objectiu de recuperar una forma o un estil que es presumeix original i que de vegades es defineix com a natural o autòcton.

Poder és un terme que es refereix a les autoritats i experts amb competències en l'àmbit del patrimoni, però també a les poblacions locals, subjectes passius o actius dels processos de patrimonialització. Els interessos dels diferents actors poden ser coincidents o oposats. L'escala de l'autoritat pot variar des de l'estat a l'administració local. La patrimonialització pot ser promoguda per les autoritats per generar identitats diverses i també per promoure nous recursos per fer front a una crisi dels existents.

Patrimonialització, una tendència general

Kertész, supervivent d'Auschwitz i premi Nobel de literatura, declarà escandalitzat: «Auschwitz s'ha convertit en un parc temàtic per a turistes.» Auschwitz ha estat objecte de patrimonialització, un fenomen que a partir de l'últim terç del segle XX és cada cop més general.

Allí on la crisi de l'agricultura i del sistema industrial fordista, entre d'altres factors, es va entreveure o es va fer sentir abans, el procés de patrimonialització dels elements que amb la crisi havien quedat obsolets es va iniciar abans. Per exemple, a la Gran Bretanya a partir de la dècada dels seixanta, «la indústria del patrimoni es va convertir de sobte en el gran negoci. Els museus, les cases de camp, els paisatges urbans reconstruïts i rehabilitats per semblar ecos del passat, la producció de còpies d'antigues infraestructures urbanes han passat a integrar una vasta transformació del paisatge britànic» (Harvey, 2004: 106). A França el procés es va iniciar a la dècada dels setanta. Un indicador n'és el nombre de museus de caràcter etnogràfic: de quaranta museus existents s'ha passat a mil-cinc cents a l'inici del segle XXI. En d'altres països l'inici es va retardar. L'Alto Minho (Portugal) comptava amb dos o tres museus etnogràfics fins el 1995, però va passar posteriorment a quaranta-cinc. A l'Alt Urgell, un territori no caracteritzat per l'existència de museus etnogràfics, a la dècada

dels noranta es van crear els museus de la Ruta dels Oficis, de la qual forma part el Museu de les Trementinaires.

Patrimonialització i patrimoni

Barbara Kirshenblatt-Gimblett defineix *patrimoni* com el resultat «d'una producció cultural que recorre al passat» (2001: 44). *Passat* pot significar temps cronològic, és a dir un temps concret, però també temps tipològic, més abstracte, com origen, condició primera, època arcaica, tradicional, moderna, etc. El patrimoni en la concepció de Kirshenblatt no és tant un valor en si com el resultat d'un procés de producció. El procés d'incorporació de valor a espais, llocs, edificis, objectes, costums, etc., arraconats, obsolets, els converteix en patrimoni, els patrimonialitza. I el principal component d'aquest valor és la referència al passat, però no l'únic. L'autora assenyala altres valors que contribueixen al valor afegit total d'un element: l'exposició, la diferència i el caràcter autòcton. Cal afegir-hi el paper de la *performance* associada o no a l'exhibició. Kirshenblatt parla de valor afegit, és a dir, un valor que no existia abans, un valor que ve de «fora», que es crea mitjançant la producció cultural. Es tracta de processos de creació de valor i significat per a elements que han sofert processos històrics de desvaloració i empobriment de significació. Això ens connecta amb la dinàmica i la lògica del capitalisme caracteritzada com de «destrucció creativa», és a dir, una destrucció que serà el punt de partida per a la creació de nous tipus de valor que contribuïran a l'acumulació de capital en un determinat territori.

Rosas Mantecón assenyala el vincle existent entre estat i patrimonialització per mitjà d'un exemple mexicà: «La construcció del patrimoni és una operació dinàmica, arrelada en el present, a partir del qual es reconstrueix, selecciona i interpreta el passat. Com succeeix en el cas de la sobrevaloració del patrimoni prehispànic, evidenciada en el rescat del Temple Major (a costa de la destrucció d'edificis colonials), no es tracta d'un homenatge a un passat immòbil sinó de la invenció a posteriori de la continuïtat social. La construcció del patrimoni cobra sentit quan es considera que l'estat precedeix la nació. Va ser des de les esferes dominants que es varen proposar —i es continuen proposant— a la comunitat nacional, diverses identitats, diverses possibles memòries que la cohesionen.» (2003: 42)

La patrimonialització: un àmbit unificat

El procés de patrimonialització opera sobre la cultura i la naturalesa que han perdut la seva funció o usos, o que es troben afectades per canvis que els modifiquen de forma substancial. Per poder pensar la patrimonialització com un àmbit unificat és necessària una concepció

que no emfasitzi la separació de naturalesa i cultura. Per exemple, MacCannell ens diu sobre relació entre parc i naturalesa: «Els grans parcs no són naturalesa en el seu sentit original. El parc se suposa que és un recordatori del que la naturalesa seria, si aquesta encara existís.» (Fife, 2006: 32) Cosgrove i Daniels escriuen: «Un paisatge de parc és més palpable, però no més real, ni menys imaginari, que un paisatge en un poema o un paisatge pintat. A més, els significats dels paisatges construïts, verbals i visuals, tenen una complexa història d'interrelacions.» (Watts, 1992: 122)

Les formes més característiques de la patrimonialització en l'àmbit de la cultura i la naturalesa són el museu i el parc amb les seves diverses variacions, però la patrimonialització adopta també altres formes no menys importants i significatives, com festes i festivals relacionats tant amb la cultura com amb la natura. Encara que les categories museu, parc i festa semblin implicar l'existència d'objectes diferents i autònoms, considero que caldria examinar-los com una resposta a factors econòmics, demogràfics, polítics i culturals globals. Això faria que ens fixéssim en les seves interrelacions.

Els esdeveniments festius i celebratoris adopten formes molt variades, com la *performance* cultural, el ritual, la celebració, la peregrinació, l'itinerari, el sacrifici, el joc, la batalla, etc. Picard i Robinson, estudiosos de la relació entre turisme i festes, afirmen que «des de finals de la dècada dels seixanta, s'ha notat un creixement sostingut del nombre de noves festes a tots els continents» (2006: 2). És un moviment paral·lel al de la creació de museus. Aquests autors consideren que l'explicació d'aquest fenomen festiu és complexa, «però en part està relacionada amb una resposta de les comunitats que busquen reafirmar les seves identitats enfront d'un sentit de dislocació cultural provocat per un ràpid canvi estructural, la mobilitat social i els processos de globalització» (*Ibid.*, 2).

Ideologia de la patrimonialització

Una ideologia de retorn a un estat anterior, concebut com a primigeni, inspira i legitima les accions de patrimonialització de la cultura i de la naturalesa.

Ho il·lustraré amb uns pocs exemples recents extrets dels mitjans de comunicació:

«Tortosa s'endinsa en el segle XVI. La festa del Renaixement, l'època de més esplendor.»

«L'Escala retorna als seus orígens aquest cap de setmana. El triumvirat mediterrani.»

«L'Estartit rememora els pirates i corsaris. L'Estartit reula a aquella època.»

«Begur recupera el passat indiano dels catalans i dels begurencs.»

«Lleida, el Castell de Gardeny, centre d'interpretació per poder reviure la vida templera.»

«Reintroducció de l'extingida foca mediterrània al Cap de Creus. Els pescadors les exterminaren fa trenta-quatre anys, perquè les veien com a competidores. Als pescadors se'ls recompensarà i hi hauran de conviure, ja que això és el que els consumidors volen.» El director de la institució que les re-introdueix diu: «Les foques seran elements fantàstics de seducció ambiental.»

«Re-introducció del voltor negre extingit a finals del segle XIX.»

«El Parc del Garraf ha iniciat un programa per retornar la tortuga autòctona, domesticada des de fa un segle, al seu estat original, l'estat salvatge.»

Els termes clau en totes aquestes notícies són: retornar, retrocedir, regular, recuperar, reviure, rememorar, reintroduir, etc.

La patrimonialització de les trementinaires

Analitzaré a continuació la patrimonialització de la cultura i de la naturalesa en una vall a redós del Cadí (l'Alt Urgell).

La mirada etnogràfica i històrica ens proporciona un retrat de les trementinaires com a dones de cases baixes, venedores d'herbes i remeis durant l'hivern per tot Catalunya (Frigolé, 2005). L'expressió local «dones que anaven pel món» destaca la connexió i la jerarquia entre el país, terme local per referir-se a la vall, i la resta de Catalunya, el món que elles recorrien durant llargs períodes, en gran part a peu. La mobilitat de les trementinaires era una més de les moltes variants de les migracions temporals que involucraven també altres dones, homes i animals, i que es concentraven sobretot en les estacions de tardor i hivern, encara que no s'hi limitaven.

Aparentment res no feia presagiar que les trementinaires esdevindrien figures de museu a partir de l'última dècada del segle vint, ja que la seva activitat, encara que vital per a l'economia domèstica de les cases baixes, ja que hi aportaven diners, no es traduïa en reconeixement social. La seva activitat no generava prestigi, ja que era un indicador de la pobresa de les cases. La conversió de les trementinaires en figures de museu adopta la forma d'un procés d'inversió simbòlica, mitjançant el qual experimentaren una transformació qualitativa en ser desplaçades metafòricament des d'una esfera negativa o neutra a una de positiva. No és el passat, sinó el present el que determina la recuperació.

Aquest procés d'inversió simbòlica de les trementinaires es va iniciar la dècada de 1980 i es va anar intensificant posteriorment. La crisi de l'agricultura i la ramaderia del vacuum

de llet, que posava fi pràcticament a les formes de guanyar-se la vida i de viure vinculades a la terra, feien necessari que el territori es dotés d'un valor i d'un significat nous per sobreviure. El turisme i la construcció —i sobretot la rehabilitació— de cases per a segona residència esdevingueren l'alternativa dominant de guanyar-se la vida.

La nova especialització del territori ha involucrat diverses categories d'actors, com ara els que havien restat al país, els qui s'hi havien establert a l'època del seu despoblament parcial, els no residents que hi mantenien una propietat familiar, i gent de fora, com diversos tipus de treballadors, compradors de segones residències i turistes, tots ells amb orígens molt variats.

Els agents del procés de recuperació de les trementinaires van ser persones que residien a la vall o hi estaven relacionades, però que no hi havien nascut, algunes de les quals treballaven a l'administració local i comarcal. No estaven afectats directament per la crisi de l'economia de la llet. Aquesta doble condició —estar-hi, però no ser del lloc— els va proporcionar una perspectiva que els va fer sensibles a certes realitats del passat i a una nova valoració. El fet que encara visquessin unes poques trementinaires grans, alguna de les quals era considerada una figura emblemàtica, va facilitar el moviment de recuperació. Aquest va haver de vèncer una sèrie de resistències. Per als perjudicats per la crisi lletera, el retorn simbòlic de les trementinaires amb el suport de l'administració i amb fons europeus era una resposta no adequada i estranya als seus interessos. Va caldre també convèncer altres categories de població local del valor de les trementinaires per al present i el futur de la vall. El procés va ser gradual. Hi van contribuir dues exposicions sobre les trementinaires, una a Girona i l'altra a la vall, a la dècada dels noranta. L'exposició de Girona, una excel·lent recreació artística de Carme Bosch, va influir no solament sobre l'audiència, sinó també en algunes trementinaires, que com a resultat de veure's reflectides en una imatge positiva, van modificar la seva valoració de la seva activitat passada. El Museu de les Tremmentinaires es va obrir poc abans de concloure el segle.

La recuperació de les trementinaires i la seva conversió en un bé patrimonial està en consonància amb les potencialitats i necessitats d'una economia orientada cap al turisme i els serveis en el context de la globalització, que comporta una valoració d'allò autòcton i distintiu. La vall necessita de nou imperiosament la connexió amb un món més gran, i les trementinaires han estat seleccionades per fer simbòlicament aquesta funció des del seu museu.

Les reaccions de la població local s'han anat modificant a mesura que ha avançat el procés de patrimonialització de les trementinaires. La percepció inicial tenia a veure amb les diferències de classe, i alhora les feia paleses, com es desprèn de comentaris de dones de casa

alta sobre les trementinaires. Una d'elles: «Gent que no podien viure. Segons a qui els sap greu que els hi diguin [que han estat trementinaires].» L'altra: «Semblaven clans de diferent gent [els que es quedaven a la vall i els que havien de sortir-ne].» Aquesta era la percepció dominant i és la que havien interioritzat les mateixes trementinaires. Com he assenyalat abans, algunes trementinaires també han modificat la seva pròpia imatge com a resultat del procés de patrimonialització.

Les paraules següents posen de manifest els canvis de significat i de valor que ha experimentat la imatge de les trementinaires:

Una dona descendent d'una casa alta, en contemplar la gentada que omplia la sala d'actes del Consell Comarcal de l'Alt Urgell el dia de la presentació d'un llibre sobre les trementinaires va exclamar: «Si la meva mare aixequés el cap, no s'ho creuria.»

Una altra dona, néta de trementinaire, que havia acompanyat pel món la seva àvia, declarà en una entrevista: «Estic contenta pel reconeixement que comença a tenir aquest ofici, sobretot per elles, pel nom d'aquelles dones, que ho feien amb tota la bona fe, i eren molt sacrificades. M'hagués agradat que molts dels que ja no hi són ho haguessin vist.» (Entrevista de Jaume Aràjol. *Quadern [El País]*, dijous 7 de juny de 2007, p. 3).

La gent vinguda de fora pot establir paral·lelismes entre les formes de pluriactivitat actuals i les de les trementinaires, entre els seus esforços i els d'elles. Una dona jove, establerta amb el seu marit a la vall, on tenen una casa de turisme rural, va escriure:

Tot i la particularitat i especificitat del fenomen trementinaire, les seves experiències em resulten properes. [...] Tots els que vivim a rural estarem d'acord que en l'actualitat només es pot subsistir en un entorn rural amb la pluriactivitat (amb excepció d'algunes ocupacions molt concretes: rendista, funcionari...,) i això ja passava molt abans que ens n'adonéssim. [maig de 2006]

El context temporal en què s'emmarca la patrimonialització de les trementinaires és la dècada de 1980. Diverses iniciatives institucionals, com la construcció d'unes pistes d'esquí nòrdic, la creació d'un parc natural, d'un alberg, i la informació turística varen propiciar la transició cap a la nova economia. Seguiren posteriorment la creació del Museu de les Trementinaires, la recuperació de camins rurals i la creació de rutes, la recuperació de patrimoni artístic com esglésies i obres d'art religiós, etc. Aquest conjunt d'actuacions per part de diverses institucions va crear un capital fixat en el territori indispensable per al desplegament de l'economia terciària basada en els serveis turístics.

A partir de la creació del museu es pot traçar un altre eix de desenvolupament de la patrimonialització del qual formen part la recerca i publicacions etnogràfiques, festes relacionades amb les trementinaires i les herbes remeieres, creacions artístiques (*Trementina. Una metàfora de la pintura*, 2007. Instal·lació de Joan Descarga i Àlex Nogué a la Nau Còclea. També títol d'un llibre dels mateixos autors. Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2007), gastronomia i un premi d'honor.

La creació d'una festa anual de les trementinaires, com el museu, es degué a una iniciativa i una visió des de fora de la vall. La implicació de les diverses categories de població local en la festa és molt variable i va des de la participació a la ignorància o el rebuig. De totes maneres, el que més importa és la participació dels forasters, ja que l'èxit o el fracàs es mesura en funció del nombre d'assistents.

A la festa anual de les trementinaires se li va afegir el 2002 una foguera nocturna a la plaça, que n'ha esdevingut un dels seus elements més característics. El model de la foguera no es pot entendre si només es tenen en compte les referències locals, com la de Sant Joan. La voluntat de dos artistes de la comarca que una creació efímera acabés la seva existència cremada públicament va ser un dels elements centrals d'invenció de la foguera. Aquests artistes havien unit dos armaris de fusta col·locats lateralment en posició inversa i crearen per mitjà dels colors, signes i objectes que hi van encolar una metàfora del viatge de les trementinaires entre la muntanya i el pla, representat pel mar. L'altre referent per a la foguera tampoc no era local, ja que va ser la crema ritual de plantes aromàtiques i remeieres en alguns pobles de Castella. Aquests models externs per a la foguera són ara part de la realitat local.

Cal tenir en compte com es constitueixen les diverses anelles d'una cadena de patrimonialització i com es reforcen entre si.

Patrimonialització d'altres elements de la cultura i de la naturalesa

La producció d'un nou model de rusticitat genera una imatge de ruralisme atractiva per a consumidors urbans, nostàlgics d'un món real o imaginari en retrocés o desaparegut. La nova imatge de ruralisme està construïda amb elements seleccionats d'acord amb una ideologia del retorn o recuperació d'un estat anterior, atemporal, i implica també l'oposició contra aquells elements que el procés històric hi ha afegit, però que es consideren contraris al model.

La pedra s'ha convertit en un símbol clau per a aquesta nova concepció de la rusticitat. El repicat de parets per fer aflorar la pedra i el revestiment amb pedra són operacions bàsiques

en la reconstrucció i construcció de cases. En el passat, les parets exteriors de les cases podien estar recobertes amb materials com tova, calç, ciment, pintura. En el present, la pedra és l'element extern dominant a les cases i en part és a causa d'això que se les considera autèntiques, típiques. L'autenticitat i el tipisme s'associen amb allò que hi havia hagut abans, en aquest cas amb allò que hi ha a sota de tot, que és també per definició el més senzill, el més rústic. Tornar a l'origen és recuperar unes qualitats essencials que el pas del temps ha enfosquit o desvirtuat. En el passat, la manca de recobriment sobre la pedra, o un de senzill, solien indicar posició humil, i un bon recobriment, posició benestant. L'actual desplaçament simbòlic a l'origen, a allò primer, a l'autenticitat, a allò rústic, ha invertit aquest significat de classe. Aquest moviment no comporta una recuperació total, sinó selectiva. Amb elements seleccionats del passat es crea o recrea un nou model d'allò rústic, diferent del model i significat anterior.

El retorn a allò rústic no pretén restaurar una condició pobre, sinó crear valor afegit a les cases. La construcció amb pedra en les seves diverses variants exigeix molt més treball que si es fa amb materials de construcció estàndard. L'aparença rústica, i per tant autèntica, de la casa s'ha convertit en una exhibició de riquesa, de bon gust de classe, que coincideix amb la creació d'un estil típic del lloc, del país. El retorn a l'origen ha comportat l'eliminació de revestiments, però paradoxalment, alhora, la pedra s'ha convertit en el revestiment exterior de cases amb estructura de rajola. Una funció decorativa comparable assumeix la fusta usada, que es talla per posar-la a llindes de portes i finestres i sota el ràfec de la teulada per aparentar els caps de les bigues que la sostenen.

Les estratègies de producció de rusticitat en relació amb l'interior de les cases es basen en decorar-les amb objectes obsolets de la cultura agrària i en moblar-les amb mobles passats de moda o vells, traslladats des de la ciutat, i també amb d'altres creats pels mateixos usuaris. Hi ha qui busca i compra objectes tradicionals, però no mogut per un amor genèric per les antiguitats, sinó pel desig de restituir a la casa allò que tenia o que se suposa que devia tenir, o per mantenir una línia de continuïtat amb allò que hi havia. La rusticitat es produeix no només mitjançant el reciclatge, sinó també mitjançant el bricolatge dels propietaris de cases. L'aparença rústica de les cases no és només el resultat de la intervenció de professionals experts en la producció de rusticitat, sinó també del treball manual de propietaris i veïns. Es tracta d'un projecte de modernització que es revesteix d'una aparença de rusticitat, senzillesa, vellúria.

En la restauració d'esglésies l'objectiu ha estat fer emergir i potenciar el romànic originari en detriment del barroc. Les estratègies de potenciació del romànic han consistit en la supressió d'elements estructurals o decoratius. A la vall, la primera s'ha concretat bàsicament en no reconstruir un edifici annex que havia format un tot arquitectònic amb una església

romànica. La segona va consistir inicialment a repicar el recobriment de la pedra de l'interior de les esglésies, perquè la nuesa de la pedra es considerava el nivell original, que a més permet apreciar millor els elements estructurals d'una arquitectura molt popular.

La producció d'un nou model de paisatge està relacionat amb la creació d'un parc natural i la reintroducció d'espècies salvatges autòctones i amb l'abandonament de l'agricultura.

En general, la població local accepta la recuperació d'elements que pertanyin a l'àmbit de la cultura, però es mostra més reticent o s'oposa a la recuperació d'animals salvatges. Així com en relació amb la restauració de monuments o objectes d'art s'emfasitza el fet de poder-los contemplar com si estiguessin acabats de construir o pintar, és a dir com els van contemplar els seus avantpassats, i els actes de presentació d'obres restaurades es converteixen també en un homenatge a aquests avantpassats que els van conservar, passa el contrari quan es tracta de la recuperació de certs animals salvatges, com per exemple el llop. Encara que la ideologia sigui la mateixa, està emmarcada en dues tradicions familiars oposades, una de conservació i l'altra d'extermini. El fet que l'oposició al retorn a un estat passat de la naturalesa es faci en nom dels avantpassats fa inviable simbòlicament aquest retorn, atès que no es pot apel·lar a un estat que es nega o del qual se'n desconeix l'existència. Assumir l'herència dels avis és, en alguns casos, assumir una herència d'extermini.

Els animals salvatges considerats més perjudicials, els considerats sense utilitat i els que competeixen amb l'home per la caça ocupen el primer lloc en una jerarquia popular de nocivitat i per això mateix provoquen el màxim rebuig. Probablement el llop i l'escurçó ocupen aquesta posició. Els relats sobre la seva recuperació presenten un element comú, l'acusació que l'administració actua amb traïdoria.

La percepció i l'actitud de la població local enfront de les mesures de protecció d'animals salvatges van associades a un sentiment de discriminació i d'indefensió. Un jove deia: «El que fan a favor dels animals, sembla en detriment dels humans.» Un home gran afirmava: «Com que les reserves són per als animals, les persones són el menys protegit. La protecció és per als animals, ¿eh?» Un altre home es lamentava que les autoritats protegissin «els animals que fan la vida impossible al pagès».

El discurs de la població local contra la reintroducció d'animals salvatges expressa no més el rebuig de la posició de dependència i de la pèrdua progressiva de control sobre el seu territori i els greuges reals o imaginaris que aquest procés els ha infligit, sinó que també reflecteix la defensa d'un ordre econòmic domèstic. Rebutgen la política de recuperació i de protecció dels animals salvatges emfasitzant la seva naturalesa, que és conceptuada en termes de causar danys i fer mal no en abstracte, sinó als seus interessos, que segueixen definint en termes d'un sistema productiu agrícola i ramader —encara que aquest sistema

estigui cada vegada més en retrocés— i d’una identitat pagesa. Un pagès deia: «Són bèsties i s’han de comportar com a tal.» Un altre pagès explicava dels senglars: «Com a bèsties que són, fan destrosses a totes les terres. Si no poséssim cables elèctrics no creixeria ni una planta, ni una patata. No han deixat per “llaurar” cap prat i, en particular, els de més a prop del riu, on és més sorrenc. Hi enfonsen el morro, baixen i puguen; fan autèntics desastres. I no diguem de les àguiles i altres rapinyaires. Si hi ha gallines i altres animals, fan caixa, faixa. La gent s’indigna, els pastors les haurien crivellat totes, i el que diem, tampoc es pot matar tot el que és viu, però hauria d’haver-hi unes toleràncies i ser com a principal l’home, les criatures humanes, i després la resta, perquè la gent ho respecta. Jo mai he matat res.»

Es produeix la paradoxa que quan l’agricultura està pràcticament reduïda al cultiu d’hortos per proveir les cases, la percepció és que el dany causat és més gran que en el passat. I és que el nombre de senglars no para de créixer. La densitat estimada de senglars és de 3,1 per cent hectàrees en aquesta àrea protegida de prop de vuitanta-set mil hectàrees. Aquests milers de senglars no només causen danys, però, sinó que també són un recurs i un al·licient per als caçadors locals i de fora, com ho mostren per exemple les fotos i trofeus exhibits en restaurants locals.

Si la producció d’allò salvatge té a veure amb la reintroducció de certs animals salvatges, la producció d’allò silvestre està relacionada amb la crisi i ensorrament de l’ordre agrícola, basat en l’establiment d’una frontera nítida entre allò cultivat i allò silvestre, i amb l’avenç del bosc. Un empresari de la fusta de la comarca va exposar en una reunió oficial el seu punt de vista sobre el futur dels boscos: «El valor de la fusta ha baixat un quaranta per cent. Estem en un mercat global. Produir fusta als Pirineus és diferent de produir-la a les Landes [França]. Si per tallar encara cal afegir-hi diners de la butxaca, els boscos s’abandonen.» Un alcalde de la comarca, fent-se ressò d’aquesta situació, deia: «Millor que quedi bona vista.» És a dir, que els arbres es mantinguin i siguin apreciats pel seu valor paisatgístic, un valor en alça en el context del turisme. Allò silvestre adquireix més valor amb el turisme en la mesura que aquest potencia la contemplació de la naturalesa. En aquest context, a diferència del passat, les cases en posicions més elevades es valoren més perquè tenen millors vistes.

Els punts de vista sobre allò silvestre són radicalment diferents entre visitants o turistes i gent del país. Un resident temporal pot exclamar en contemplar el paisatge des del fons de la vall: «És feréstec, però té encant.» Per la gent del país l’ordre estètic no s’associa a la proliferació d’allò silvestre. Un pagès encara en actiu, que viu en una casa de camp aïllada, em deia davant el paisatge que s’hi veu: «Abans era bonic. Ara, no. Ara [està ple d’] esbarzers i brutícia.» Dient brutícia no es referia a escombraries, sinó a plantes silvestres. Per explicar la seva concepció estètica del paisatge em va recitar una llarga llista de cul-

tius: varietats de cereal, patates, naps, remolatxes, llenties, cigrons, pèsols, mongetes, cols, varietats de farratges, etc. El paisatge era bonic, insistia, quan els camps artigats arribaven gairebé als cims i seguien darrere.

Si els turistes veuen el paisatge a través del prisma de l'abundància o sobreabundància de la vegetació, la població local el mira a través del prisma de la pèrdua dels camps i conreus. Si els visitants identifiquen l'augment progressiu de la vegetació amb la recuperació de la naturalesa i, per tant, com el retorn a un ordre primigeni, per a la població local, representa només el retorn a un estat caòtic.

Les estratègies de producció d'allò rústic, salvatge i silvestre estan modelant una nova identitat atractiva per al lloc, relacionada amb el desenvolupament turístic en un nou context global.

Bibliografia

BROMBERGER, Christian (1998). *Passions ordinaires. Du match de football au concours de dictée*. París: Bayard.

FIFE, Wayne (2006). «National Parks and Disappearing People: Romantic Landscapes and the Urbanization of Rural Places in Newfoundland», a *Galicja & Terranova & Labrador*, Xaquín Rodríguez y Xosé Santos (eds.). Santiago de Compostel·la: Universidad de Santiago de Compostela

FRIGOLÉ, Joan (2005). *Dones que anaven pel món. Les trementinaires de la vall de la Vansa i Tui-xent*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

HARVEY, David (2004) (1990). *La condición de la postmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Buenos Aires: Amorrortu.

KIRSHENBLATT-GIMBLETT, Barbara (2001). «La cultura de les destinacions: teoritzar el patrimoni», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 19, 44-53.

PICARD, David; i Mark ROBINSON (eds.) (2006). *Festivals, Tourism and Social Change. Remaking Worlds*. Toronto: Channel View Publications.

ROSAS MANTECÓN, Ana (2003). «Los usos del patrimonio cultural en el Centro Histórico», *Alteridades*, 13, (26), 35-43.

WATTS, Michael (1992). «Space for Everything (A Commentary)», *Cultural Anthropology*, 7, 1.